

Jana Jessenia z Jasené
Průběh pražské pitvy
(Wittenberk 1601)

Nejjasnějšímu králi českému
a veleváženým stavům slavného království.

Anaxagoras, když se ho tázali, proč asi nejspíše byli podle jeho názoru stvořeni lidé, pohlédl k nebi, ukázal na ně prstem a pravil: „Pro toto se, podle mého názoru, člověk zrodil.“ Tento výrok všichni obdivovali, protože je důstojný filozofa a přiznává se jím první místo nebi, nejvznešenější věci v universu. Proto jsme se také, jakmile jsme byli ze země k životu vzbuzeni, postavili zpříma a rovně, abychom při pohledu k nebi dosahovali poznání Boha. Což nejsou z nebe plodiny i vše ostatní, co rodí země, a také počasí a střídání ročních dob? Z toho je snadno vidět, že nejvyšší starostí člověka je upínat ducha ke zkoumání božských děl přírody a řádně vědět, že na nebi (jež Bůh spravuje a v němž zaujímá místo vladaře) závisí vše, co vzniká na zemi.

Jako jsou totiž jednotlivé věci, které tu jsou a vznikají, učiněny pro člověka, tak jako pochva pro meč, obilí proto, aby sloužilo k životu, koně, aby vozili, skot, aby oral, psi, aby hlídali, ptáci a ryby, aby poskytovali potravu, ovce aby dávaly rouno a jejich vlna byla spřádána na šatstvo – tak byl člověk stvořen k tomu, aby přemítal o Bohu a napodoboval ho. Především právě k tomu se mu od něj dostalo správného a pevného rozumu. – Avšak jako nejvyšší Tvůrce stvořil k našemu užitku rozmanité věci, tak také ony rozmanitým způsobem zvou a lákají našeho ducha k tomu, abychom o nich přemítali. Žádný jednotlivec ovšem nemůže znát dokonale všechno. Někomu se tedy líbí pozorovat hvězdy, jiného více těší rozjímat o elementech. Ně-

teré vede záliba poznávat rostliny, někoho zase spíše strhuje obdiv k rozmanitosti živočichů.

Já však cítím, že je marné vyhledávat znalost jiných věcí, pokud člověk nezná sám sebe. Proto se mi nade vše ostatní líbí pozorovat právě na člověku, jak znamenitá a úžasná je stavitelská a tvůrčí činnost svrchovaně moudrého Boha, který nezřídil v těle nic marného, nic přebytečného nebo zbytečného, nic, co by nebylo v nejlepším sledu a řádu, aby tak svůj ráz a polohu v každém směru uchovaly nejen všechny údy, nýbrž také jejich jednotlivé části, na kterých je vidět, že stavba našeho těla je dokonalejší než u živočichů, prostých rozumu. Protože totiž všechny smysly u lidí daleko předčí smysly zvířat, je až k nevíře, s jakou pečlivostí a bedlivostí vytvořil Bůh Stvořitel ty části, které jsou nástroji smyslů, uši, oči, nos a posléze samy ruce.

A abychom začali ušima: jak podivuhodná a dovedná je prosím posuzovací schopnost sluchu! Jím rozeznáváme rozmanitost hudby, vokální i instrumentální, dále intervaly tónů a také přčetné druhy hlasů. To může posuzovat pouze sluch lidský. Ale jak neuvěřitelná je schopnost očí posuzovat tvary namalované, v sochy vytesané a tepané, pohyby a gesta těl! Oči pozorují půvab i řád barev a tvarů, poznávají i samotné afekty, lásku, hněv, mírnost, bolest, radost a vše tohoto druhu. Také nos má velkou posuzovací schopnost, neboť rozlišuje všechny pachy, jak nelibé, tak příjemné, a podle nich podává významné svědectví pro posuzování pokrmu a nápoje, a proto také leží poblíž úst. Samotná chuť, která má pociťovat to, čím se živíme, pak získala sídlo tam, kde příroda otevřela cestu pokrmům a nápojům. Hmat však je rozptýlen po celém těle, abychom jím vnímali vše, co se nám protiví.

A jaká díla sestrojila Příroda pro užívání řeči, již se od zvířat lišíme nejvíce: plíce, průdušnice, jazyk, zuby a četné jiné věci, jež jsou všechny nástroji hlasu, řeči a výmluvnosti. Pomocí řeči se učíme to, co neznáme, a to, co známe, učíme jiné, řečí povzbuzujeme, přesvědčujeme, utěšujeme a usmírujeme. Ale což nedala Příroda člověku ruce jako nejpříhodnější učitelky a pomocnice mnohých umění? Co teprve mozek, v němž je přítomen náš rozum? Zdalipak se ten neměl stát u člověka tím dokonalejším a úplnějším, čím znamenitější je ona část, již jedinou se my, tolik podobní Bohu, lišíme od zvířat?

Zdá se mi, že kdo nenahlíží, že sám duch a mysl člověka, rozum, důmysl a rozvážnost jsou znakem božskosti a nesmrtelnosti, ten tyto

věci téměř postrádá. Z těchto zkoumání nejen povstává zábava velmi milá pro ducha, ale přibývá i nesmírná spousta výhod pro náš život a zdraví, bez něhož je život spíše protivným omrzením. Odtud se nám dostává rad, co máme dělat či čemu se vyhýbat při stravování a pohybu. Jedině pečlivá a dokonalá znalost anatomie nás poučuje, zda je zdravý pevné nebo vratké, a to ze způsobů, jakým se dějí tělesné úkony. Jen ona vysvětluje, z které části přichází choroba, z jakých a jak mocných příčin nabývá na síle, ona ukazuje cestu lékům a zkrátka řečeno, jen pod jejím vedením se stávají zjevnými ostatní jednotlivosti, takže pokud někdo nepozná tuto hlavní část lékařství, je zbytečné znát ostatní, poněvadž znalost předmětu nutně předchází a předčí poznání nástrojů a účelu. To jsem minulého roku v královském hlavním městě vašeho veleváženého království já jako host slavnostním výkonem a veřejnou pitvou znamenitým způsobem názorně ukázal. Nyní vám, nejjasnější králi a velevážení stavové slavného království, nejpokorněji předkládám výklad o té pitvě, a jak jsem k tomu už dávno zavázán, současně vám i sebe sama zasvěcují a dedikují. (...)

Předmluva

Vypravuje se báje, mužové vznešení, urození, skvostní, šlechtití, ctihodní a znamenití, i vy ostatní, kolik se vás v hojném počtu přišlo podívat, že prý Juno o jedněch svých narozeninách pozvala ostatní bohy na velkolepou hostinou, a aby nic nechybělo k veselosti, doprošovala se Jova, svého bratra a manžela, aby pro její hosty uspořádal nějakou hodně rozmarnou podívanou nebo hry. Jupiter, vlídný k její žádosti, vystavěl prý ihned tento celý svět, jež vidíte, coby amfiteátr, na jeho vrcholu byla upevněna sedadla přihlížejících bohů, na tomto pak místě, jež nazýváme Zemí, bylo zřízeno hlediště a scéna, odkud by vycházely osoby v maskách. Potom, když byly uklizeny stoly, a Merkur bohům oznámil, že jsou herci zde, povstali bohové, odešli do divadla, a každý zabral místo, které mu podle důstojnosti příslušelo.

Když pak nastalo ticho, sám Jupiter, tvůrce her a vladař, dal znamení a vážně nařídil všem osobám v maskách, aby každá hrála svou úlohu svědomitě a krásně. Tu prý jednotlivé osoby po řadě vycházely na scénu a vkusně a spořádaně předvedly tragédie, komedie, satyrské

hry a jiné druhy dramát. Juno prý se sama hostů dotazovala, jak se jim líbí ty hry, a božstva prý přísahala, že nikdy neviděla nic krásnějšího a zábavnějšího. Juno se nesmírně radovala z toho, že bohové se baví, jsou veselí a mají takovéto mínění, a znovu prý obcházela sedadla bohů a horlivě vyzvíдалa, který herec se jim líbí ze všech nejvíce. A když zase jednomyslně odpověděli, že nic není podivuhodnější nad člověka, neobyčejně se Jovovi toto doporučení lidského stvoření líbilo.

Z této jeho radosti dospěli zjevně k úsudku, že ten hlavní herec, člověk, je výtvar Jovův a že se nenarodil z nikoho jiného než ze samotného Jova, poněvadž z něho navíc vyzařovala mnohonásobná podoba s Jovem. Každý z bohů dospěl k názoru, že i když se skrýval pod maskou, nesmrtelností, moudrostí, rozumností a jinými ctnostmi a věcmi se prozrazoval jako bytost božská a opravdu jovovská. Podle vzoru nejmocnějšího a největšího z bohů se totiž prý i sám člověk, ten mim, proměňoval postupně v různé podoby a tvary: tu byl spatřen v podobě rostliny, brzy zase byl přetvořen do nespočetných podob zvířat: hned zuřil vztekem jako lev, hned byl dravý jako vlk, hned divý jako kanec, za chvíli prohnáný jako liška, potom špinavý jako vepř, dále zbabělý jako zajíc, závistný jako pes a hloupý jako osel. Když se však na krátkou chvíli ukryl a pak zase vrátil na scénu, byl opět spatřen jako rozumný, spravedlivý, mírný, dobrotivý, vlídný, prostě jako člověk.

Poté, když si již božští diváci mysleli, že se už sotva promění ještě v nějaké podoby, hle, změnil prý se znenadání v jejich vlastní obraz a proměnil se v nejmoudřejší mysl, která je výše než jeho vlastní povaha. Tehdy prý bohové, podnícení jednak úžasem, jednak radostí nad tou podívanou, pobízeli Junonu, aby člověka vyňala z družiny herců a přidružila ho k nim. A zatím co ona v té věci naléhala na svého manžela, ejhle, v témže okamžiku vystoupil člověk na scénu v podobě Jovově. Jakmile ho bohové spatřili, byli vzrušeni, neboť se domnívali, že na scénu sestoupil otec Jupiter, když se ale jejich mysl poněkud uklidnila a oni obrátili svůj pohled na křeslo Jovovo, zjistili, že byli oklamáni, styděli se trochu, začali se rozplývat v projevech úcty a v oslavování podoby Otcovy a jednomyslně navrhli pro člověka božské pocty. Juno pak prý prosbami od Jova dosáhla toho, aby ten, kdo tak vhodně dovedl hrát osoby bohů a Jova, člověk, odložil úlohu herce a posléze zasedl mezi bohy. A tak byl člověk vyvolán ze scény

a když jej Merkur uvedl k sedadlům bohů, byl přijat s velikým potleskem. Tam se prý člověk odhalil a ukázal bohům svou původní přirozenost, dříve zakrytou tělem, jakoby jakousi maskou, díky které byl na scéně tvory tak rozmanitými a obdařenými tolika různými dušemi.

Tuto sejmoutou schránku vzal prý Merkur na své ruce a nosil ji kolem dokola, aby se na ni ostatní bohové podívali. Bohové se na ni dívali s velkou touhou i obdivem dlouho a podrobně, i shledali, že je jak krásná, tak nezbytná pro všechny činnosti a že je plná svrchovaného souladu. Potom prý s nehlubší úctou velebili převelikou Jovovu moudrost a člověka si zamilovali a přijali do rodiny bohů.

Z této báje, jak doufám, jste vznešení diváci všech stavů poznali krásu a výsostnost člověka, a tedy i sebe samých. Slyšeli jste, jak se i bohové těšili z podívané na člověka, jak zvědavě zkoumali lidskou schránku, jak se jí podívovali. Kdo ze smrtelníků by tedy byl tak netečný, že by nepřistoupil k prohlídce nitra lidského těla s jakousi zvláštní touhou? Jistě je mi počet přítomných diváků, a to nejváženějších, v jejichž tvářích se zračí napjatá pozornost, více než dostatečným svědectvím, že si to nyní všichni přejí a že to jediné očekávají.

Jakkoli tedy mám radost z vašeho zaujetí a z vašeho úsudku o mně – vždyť se stalo, že jste provedení této pitvy svěřili mně – přeče mě zase velmi mate a trápí mé vlastní hodnocení mého nadání a posouzení věci samotné. Vidím totiž sebe sama postaveného na odív celému světu, v císařském a královském sídle; spatřuji tu vás, vznešené barony, urozené rytíře, slovnuté profesory, ctihodné kněze a slavné lékaře, a vůbec si nejsem jist, zda alespoň nepatrně vyhovím vaší důstojnosti a vašemu očekávání. Mimo to sami pozorujete, jak nepříznivá je pro toto cvičení samotná tato doba. A jsou tu dozajista i další skutečnosti tak závažné, že by mě od předsezvaného úkolu právem odradily.

Kdo by nevěděl, že vznešené věci se hodí jen pro toho, kdo je obdařen velkým nadáním? Poznávám, že jak toto místo, tak vy všichni právem očekáváte jen takové věci. Ale jak budu moci naplnit očekávání já, mladý člověk, nepřipravený, který nemá knihy, je zde hostem, zaneprázdněný nyní projednáváním jiných politických úkolů, a ještě navíc uprostřed léta? Podle mého soudu bych udělal lépe, kdybych se u vás se vši ctí raději omluvil, než abych podstupoval takové nebezpečí.

Když pak ale v duchu uvažují, jaká četná dobrodiní a přátelské služby mi tu byly jako o závod prokazovány, cítím, že nechci-li, aby se mi dostalo výtky nevděčného hosta, budu vás muset poslechnout, i kdybych měl klesnout pod břemenem. Tak mě totiž sotva budete moci kárat za nedostatek dobré vůle, nýbrž spíše budete muset mé omezené schopnosti omluvit, nebo je alespoň nebrat ve zlém.

Nechť nám tedy Bůh dopřeje zdar a štěstí. Toto pitevní předivo započneme tím, že předešleme několik poznámek o naší činnosti.

Člověk, onen živočich hodný podivu a úcty podle Merkura Trismegista a podle Platóna napodobovatel Boha, byl prý, jak soudí Varro, nazván podle země (pokládám totiž za vhodné začít jménem, neboť podle Platónova dialogu *Kratylos* je právě jméno nástrojem odlišujícím pojmenovanou věc od jiných). A také Písmo užívá podobné jméno, když označuje slovem Adam toho, který se zrodil ze země. Kniha Genesis 5 praví, že „mužem a ženou je stvořil a nazval je jménem Adam“. Avšak jiným a především Fabiovi, se zdá, že termíny „člověk“ a „lidskost“ je třeba odvozovat od svorného spolčení a soužití, poněvadž týž význam mají pro Řeky slova *homú*, *homonús*, *homonoia* a *homonoó*. A Aristotelés na různých místech píše o člověku jakožto o živočichu politickém a společenském. Platón v dialogu *Kratylos* se však domnívá, že člověk, *anthrópos*, byl tak nazván jakoby podle *anthrón ha opópe*, což u nás znamená „zkoumající, co vidí“; odtud se také obecně vykládá název *anthrópos* jako *anó theórón*, poněvadž hledí vzhůru. A podle toho jej někteří nikoli nevhodně nazývají jako *úranoskołos*.

V Dialogu *Alkibiadés* Platón definuje člověka jako rozumnou duši, která má účast na myslí a užívá tělo. Tyto dvě části člověka na různých místech uznává i Filosof, například v IX. knize své *Etiky*, kde připojuje, že každý z nás je myslí, neboť pojmenování spadá v jedno s důležitější částí, a v každé věci je něco, co je v ní nejvýznamnější. To měl na myslí Platón v dialogu *Lysis*, když člověka nazýval duší a její nástroj pak tělem.

Kdo tedy touží poznat podstatu sebe sama, to znamená člověka, musí se nutně věnovat zkoumání obou částí, jak to bylo dokonale provedeno Aristotelem v knihách *O duši*, *O zkoumání živočichů* a *O částech živočichů*. Poněvadž však lékaři uvažují o člověku jinak než filosofové, totiž pouze proto, aby ukázali jeho životnost, zjišťují, že nemoci

vnikají nikoli vinou duše, nýbrž jedině vadou těla, a pracují více s hmotnou stránkou člověka.

Nicméně, poněvadž duše je ona síla a forma, jejímž prostřednictvím celé tělo i jednotlivé údy vykonávají činnost a jednají, je z mnoha důvodů nutné a také praktické příležitostně se nějak zmínit o duši, avšak tak, abychom zde nepřebírali domněnky starých o duši, což by vyžadovalo více úsilí a náleželo na jiné místo, a tím spíše abychom nebrali tuto při za svou a nepokoušeli se ji rozřešit. Od Aristotela je známá definice duše: je to zajisté uskutečnění neboli substanciální forma přirozeného těla, které má v možnosti život. Platón stanovil, že duše vytváří různé druhy, poněvadž je v možnosti různá, nejen podle sídla, ale také co do přirozenosti je odlišná a rozdílná. Správněji učí Aristotelés, že duše je přirozená, vitální a animální, což jsou schopnosti jedné a téže přirozenosti a substance a jsou vloženy do srdce, a tvrdí, že síla jedné každé z nich je obsažena v druhé, asi tak, jako je trojúhelník obsažen v čtyřúhelníku. Vzhledem k tomu definuje ještě jednou duši jako princip života, smyslového vnímání a intelektu. Toto mínění se mi zamlouvá více. Jako je totiž člověk skrze duši, skrze svou formu, princip individuace, jedním, tak také sama duše, která je netělesnou substancí, je jednoduchá a nedělitelná.

Avšak jakkoli je substance duše jediná, přece jakožto spojená s tělem může vykonávat několik, ba nesčetně funkcí. Přesto však se skrze toto spojení nemísí s tělem, nýbrž neustále si zachovává onu svou jednotu, a v čemkoli se ocitne, proměňuje to ke svému životu a není tím proměňována. Není v těle obsažena, ale spíše sama je v sobě obsažena; a podobně jako světlo osvětluje všechn vzduch, tak se i duše rozlévá celým tělem jako příčina úkonů jednotlivých částí. Vždyť jako je světlo v kterékoli části vzduchu stále stejné a nepřipouští žádného dělení, stejně tak i duše v jakékoli části těla existuje stále stejná a celá, totiž co do své síly. Konečně jako světlo, které prostupuje různými průsvitnými jsoucny, působí na ně a osvětluje je různým způsobem, stejně tak duše pronikající tělem složeným z rozdílných částí vykonává odlišnou činnost podle jejich rozdílné skladby a stává se přirozenou, vitální a duševní.

Ale třebaže je duše jediná, má jakousi společenskou schopnost a mohutnost, která je podřízena dělení na části. Především se dělí na druhové schopnosti mozku, srdce a jater, tedy na rozumovou, vznět-

livou a žádostivou, které vyvěrají ze srdce, jež je sídlem a tvrzí duše. Duševní schopnost se zase dále člení na poznávací a pohybovací a dále poznávací schopnost na vnitřní a vnější. Vitální schopnost se dělí na tzv. vitální sílu, emoční a pulsotvornou. Dále vnitřní poznávací schopnost se dělí na rozum, představivost a paměť, vnější se dělí na pět smyslů. Pohybovací mohutnost se dělí na uchopovací, lokomotorickou a ostatní druhy takového pohybu. Posléze síla vitální se rozčleňuje tak, že buď vytváří vrozené teplo, tedy vitální pneuma, nebo tepennou krev, a tedy teplo tekoucí. Vznětlivá schopnost vytváří různé vášně, pulsotvorná přepravuje tekoucí teplo.

Konečně přirozená schopnost se dělí ve dvojí žádostivost, z nichž jedna spočívá v touze po pokrmu a nápoji kvůli zachování jedince, druhá v chuti ejakulovat semeno pro rozmnožování druhu. Změnotvorná schopnost se člení na chylotvornou a dále na ostatní schopnosti toho druhu, totiž svařovací, vyživovací, vzrůstovou, přitažlivou a odpudivou, ke kterým se přidává ona božská formující schopnost.

Jako je tedy duše jediná, tak i hmota lidského těla, jeho vlastní objem a nakonec soulad všech jeho částí, tvoří jakousi jednotu. A jako rozmanitost duševních schopností dává různost jí samotné, tak tímž způsobem mnohonásobná substance částí těla, stavba, tvar, poloha a počet částí těla poskytuje i tělu samotnému rozmanitost. Neboť jaký je poměr celého těla k celé duši, takový nutně bude poměr částí těla ke schopnostem duše. Avšak celé tělo je nástrojem celé duše. Proto i části těla budou nástroji mohutností duše. Byly ovšem vyjmenovány tři hlavní síly duše, proto je třeba ukázat trojí nástroj, jak již také bylo zmíněno, a to mozek, srdce a játra. Člověk, jenž byl stvořen především ke kontemplaci, měl vykonávat tuto činnost prostřednictvím smyslů a intelektu. Proto mu byl dán mozek, nervy a smyslové orgány a to, co přispívá k pohybu, totiž svaly, šlachy, chrupavky, kosti, vazy, poněvadž to, k čemu radí mysl, má být vykonáváno prostřednictvím rukou a nohou. Ale jelikož tyto vyjmenované části se neustále v průběhu své činnosti opotřebovávají, bylo třeba je čas od času obnovovat. Tuto úlohu svěřila příroda vyživovací mohutnosti, jejímž nástrojem jsou játra, jejich pomocníky pak ústa, zuby, jícn, žaludek, střeva, okružní, všechny žíly, slezina, žlučník, ledviny a měchýř.

Poněvadž pak témuž jedinci podle zákona smrtelnosti nebylo dovoleno existovat věčně, ustavila starostlivá příroda jinou cestu trvání

druhu, když k této věci využila činnosti rozmnožovacích orgánů, totiž kanálků připravujících semeno, varlat, kanálků odvádějících semeno, prostaty, pyje a dělohy. Konečně, aby zcela nezchřadlo naše vrozené teplo, na kterém z velké části spočívá náš život a které slábne stejně jako pevné části těla, a kromě toho aby se mohlo celé tělo udržovat při životě, byly vytvořeny vitální části těla, jako srdce a tepny, a kvůli nim pak plíce, průdušnice a hrtan. A to jsou činnosti schopností duše a tělesných částí. Činností celé duše pak, pokud užívá celého těla jako nástroje, je sám život, který je jakousi činností vhodnou pro takto oduševnělé věci. Avšak činnost celého lidského těla spočívá v pohybu. K provádění této celkové činnosti jakož i dalších jednotlivých činností je třeba temperamentu, nebo alespoň toho, co jej provází, což jsou hmatatelné kvality, částečně také skladba a struktura, z nichž lze postihnout užitek, který tělo poskytuje duši.

Temperament, příbytek předem určené schopnosti a doplněk vlastní substance těla i jeho částí, vzniká ze smíšení základních kvalit, které doprovázejí druhotné kvality. Struktura pak neboli vytváření celku i nástrojů, které jsou přiměřené pro vykonávání povinností, vzniká jako racionální plán uspořádaný podle patřičného počtu, příslušné velikosti, vhodného spojení, příhodné polohy jakož i tvaru, povrchu, dráhy a vhodné dutosti. Prvním orgánem činnosti je samotný temperament, kterému trojí silou přispívá struktura, totiž tím, že ho řídí buď kvůli lepší činnosti, nebo jako zcela nezbytná příčina, nebo konečně jako strážce a ochránce. A tak předtím, diváci, než přistoupíme k rozřezávání a prohlížení jednotlivých částí, rozjímajme krátce o samotném celku.

Za prvé, co se týče temperamentu, ten je jednoduše řečeno příčinou a nástrojem všech lidských činností s výjimkou intelektu. Ve vztahu k samotnému člověku se pak zdá, že je zaměřen ne na smysly, výživu nebo pohyb, ale na rozumové chápání, které vyžaduje přesné smíšení kvalit. Právě proto je člověk jakousi normou ostatních živočichů a zatímco jej zvířata překonávají tu smysly, tu pohybem, tu větší životí, tu delším životem, on vyniká nad všechny nerozumné tvory rozumností. Neboť, jak se píše v Platónově dialogu *Timaios*, tvůrcům lidského rodu se zlíbilo dát člověku účast ne na dlouhém životě, ale spíše na životě lepším, a to je právě rozumové chápání, když je založeno na náležitém temperamentu.

Temperament provází v celém těle měkkost a tvrdost; první nacházíme nejvíce v mase, druhou v kostech. Tato dvojí protikladná substance byla totiž zcela nutná k utváření těla. Neboť kdyby se člověk býval stal tvrdým na způsob kamene a tuhým jako kmen, nemohl by nijak vyjádřit to, co pocítil v duši a také by se nemohl pohybovat dopředu, vždyť by stál jako socha. Podobně kdyby byl býval stvořen jako polypové celý z masa, zhroutil by se celý do sebe stejně jako srážející se mléko a chvěl by se a nemohl by nic pevného dělat ani s ničím pevným zacházet. Proto se zlíbilo Bohu Staviteli smísit tvrdé částice s měkkými, jako i my při stavbě příbytků přimícháváme mezi kameny a dřevo drobný štěrk nebo bláto.

K utváření [těla] se vztahuje také kvantita, která je pro Filofofa základem zbývajících akcidentů. Protože je pak počet jednodušší a obecnější než velikost, obraťme pozornost nejprve k němu. Počet pohlaví, díky němuž se podle Mojžíše dva stávají jedním tělem, sleduje předně sám o sobě rozmnožování a je naprosto nezbytnou příčinou pro udržování života; za druhé však následně slouží zachování druhu. To, že lidí je mnoho, připustila Boží dobrota, ale také si to vyžadovala potřeba vzájemné pomoci. Konečně počet částic, ze kterých se skládá tělo, se přidružuje k tomuto božskému výtvaru jako příčina nezbytně nutná. Také směřuje k lepšímu bytí a k ochraně. A nezbytnost této četnosti částic z toho dojísta každému zcela zřejmě vysvítá.

Což není konečným cílem člověka rozumové chápání? A ten, kdo rozumově uchopuje, musí zkoumat představy, které však v posledku vznikají pomocí vnějších smyslů (jež jsou jakoby okny duše a branami k znalostem). Proto správně stanovil Aristotelés, že se ztrátou některého smyslu zaniká vědění [, které je s ním spjato]. Z toho vyplývá, že je nutně třeba smyslového vnímání. Nicméně jelikož smyslová činnost vyžaduje tělesa (schopnost vnímání je totiž pro Aristotela schopností organickou), bude potřebovat mozek a nervy, které především z něho vyrážejí, a také smyslové orgány, kterých užívají vnitřní i vnější smysly.

Avšak jelikož činnost vykonává pouze to, co se účastní života, bylo třeba tepla, onoho hřejícího krbu, jehož pramenem a zřídlem je srdce: to rozvádí tepny jakoby kanálky tepla na všechny strany. Aby se teplo uchovávalo, vyžadovalo látku, již je krev a vzduch, který

dodávají plíce, průdušnice, hrudník, bránice a některé svaly. Kvůli krvi pak, aby nikdy nescházela, byla vytvořena játra, jakoby jakási kuchyně, jež vypouští žilami, jako jakýmsi trubicemi, na všechny strany potravu. Protože pak první látkou pro krev jsou pokrmy, jsou pro ně podle svědectví Hippokratova cestou ústa, jícen, žaludek, tenká střeva a žíly okruží.

Nadto pak bylo podle Filozofa potřeba kromě částí, které přijímají a dopravují pokrmy, také jiných částí, které vylučují výměšky, a to proto, že jsou s pokrmy spojeny některé neužitečné věci. Z tohoto důvodu vytvořila Příroda tlustá střeva, slezinu, žlučník, ledviny, močovody a močový měchýř. Konečně, aby byl člověk dokonalým živočichem, slušelo se, aby byl obdařen mohutností pohybu. Jelikož pohyb, zejména místní, se skládá z pohybujícího a pohybovaného, dostalo se člověku jednak svalů a dále míchy a nervů, které z ní vycházejí, a jakožto pohybovaného pak kostí a částí, které byly vytvořeny kvůli nim, totiž vazů a chrupavek. Z těchto zcela nezbytných částí se skládá lidské tělo.

Pro usnadnění činnosti těla pak byly sestrojeny všechny ty části, které se týkají pohybu páteře, dále hrtanu, jazyka a dolní čelisti. Tyto pohyby řídí jisté svaly a také některé nervy, vycházející z mozku a z míchy. Obratle pak a hlavička průdušnice, vytvářející chrupavky, dále jazyk, jazyčka, dolní čelist, jakož i kosti hlavy mají úlohu složky pohyblivé. Prostřednictvím těchto částí se nám pak dostává lepšího života. Pohyb páteře totiž přispívá k uchopování i k chůzi vpřed. Dále pak je velmi prospěšný pohyb hrtanu, jímž se formuje hlas, a jazyka i dolní čelisti, jimiž se hlas artikuluje. Aby také nebylo třeba obracet celé tělo, kdykoli se ze strany objeví něco, na co se chceme podívat, lze velmi příhodně otáčet hlavou. A také, aby nás ustavičně nezaneprazdňovalo nepříjemné ošklivé vyměšování, bylo o to postaráno jistými svaly močového měchýře a konečníku.

Konečně pro lepší vyživování nám byla dána předstěna a tuk, a byly přidány ještě jiné méně významné věci, vhodné pro ten či onen úkon. Mimo to na střežení a ochranu celého těla i jednotlivých částí zhotovil Stvořitel blány, pokrývky, obaly, žlázy, vazy, chrupavky, lebku, přemnohé kosti a jiné věci toho druhu. Této trojí činnosti pak v tomto směru prospívají kůže, pobřišnice, bránice, vazy a rovněž některé kosti.

Lidské tělo svou velikostí nenapodobuje slony nebo velryby, ani svou nepatrností blechy, nýbrž dostalo se mu prostřední postavy, aby se dalo snáze nasytit pokrmem a tak mělo menší výdaje, a aby tak člověk bez přílišných starostí o udržování života mohl většinu času věnovat poznávání světa a kontemplaci. Císař Maxmilián, jak tvrdí Cordus, měl tak obrovské tělo, že používal náramek své manželky jako prsten, a podle Capitolina vypil ze jeden den amforu vína a snědl čtyřicet liber masa. Ale více duševní síly a nadání ukrývá nepatrnější tělo, jak vy sami pozorujete na slavných hrdinech rakouského domu. Přirozené rozměry těla lidského jsou: délka 300 stupňů, šířka 50, hloubka 30, a podle této symetrie vystavěl Noe svou archu.

Jako místo či hostinný přístřešek byla člověku propůjčena země a vzduch, který s ní sousedí, který je pro lidské činnosti nadměru užitečný a který je především pro ně zcela nezbytnou podmínkou. Protože je s ním smíšeno nebeské teplo, živí svou substancí naše vrozené teplo, ale chladem zmírňuje jeho velký žár. Krom toho je vzduch potřebný pro všechny smyslové činnosti a stejně tak je látkou pro hlas. Dále vzduch také přispívá k lepšímu bytí. Jako je totiž skrze něj lepší smyslové vnímání, tak se v něm také snáze vykonává pohyb, který je jinak zřetelně nesnadnější ve vodě. A poněvadž veškerý místní pohyb, jak učí Aristotelés, probíhá na tom, co je v klidu, byla pod naše nohy položena nehybná země. Nám bylo dovoleno nejen po ní chodit, nýbrž současně z ní také jako z jakéhosi mnohotvárného prsu čerpat různou výživu. Proto básníci Zemi jako bohyni nazývali mnohoprsou a také ji tak zobrazovali. Konečně člověk je umístěn jako jakýsi praporečník uprostřed vesmíru, který se rozhlíží dokola na všechny strany a může pozorovat a obdivovat vše zde na zemi i to, co vyčnívá a pne se nad ní. Neboť člověk je ve středu světa jako jakési oko, nebe pak kolem dokola jako jakési zrcadlo.

Svým tvarem se člověk blíží nejspíše válci, jenž odpovídá přímce. Tento přímý tvar, který člověk obdržel jako zvláštní výsadu oproti ostatním živočichům, je příčinou toho, že člověk snáze vykonává činnosti, především že je pro něho snazší pohyb z místa na místo. Neboť Platón takto píše: štlhou postavu tohoto těla dali bohové pod hlavu jako vozítko pro snazší pohyb vpřed. Podobně je postava k užítku pro uchopování, jelikož prostřednictvím tohoto tvaru provádíme obratně a snadno všechna mechanická umění a jiné práce rukou, ať při chůzi,

vstojte či vsedě. Konečně tento tvar podivuhodně pomáhá smyslům. Neboť zrak i sluch, které jsou ze všech ostatních smyslů nejvznešenější a zasvěcené vědě, mají orgány umístěny ve větší výšce, a tak vnímají předměty své vlastní činnosti na větší dálku a přesněji. A již Ovidius pěl o tom, že nejpráhodnější ke kontemplaci je vyvýšená tvář člověka. Výběžky či výstupky, které lze spatřovat na lidském těle, byly člověku dány, aby měl lepší život. Většími výběžky jsou ruce a nohy, nástroje hmatu a chůze. Nahoru pak vybíhá hlava, sídlo všech smyslů. Na té jsou menší výběžky, uši a nos. Existuje pak ještě jiný výčnělek, penis čili pyj, jenž je pro muže zcela nezbytný kvůli plození, a také ženy mají vyčnívající prívěsky, ňadra, pro vyživování potomstva.

Přáhodnější stavba lidského těla tedy vůbec ani není myslitelná, přesto však některým šprýmařům nechyběla bezuzdná drzost a neostýchali se obviňovat Přírodu z nespravedlivosti a křivdy, jakoby prý stvořila člověka na duchu i na těle nahého, zatímco zvířata ošatila, obula, ozbrojila, takže mohla více důvěřovat své vlastní přirozenosti. Ale proti těm se spráhněji obrací Aristotelés, když praví: Ti, kdo říkají, že člověk není založen dobře, ale nejhůře ze všech živočichů, a připomínají, že byl stvořen nahý, nechráněný a bezbranný, nesoudí spráhně. Ostatní živočichové mají totiž pouze jediný pomocný prostředek a ten nemohou nikdy změnit; spí vždycky jako obutí, nikdy neodkládají šat a obyčejně konají jedno a totéž. Ale člověk může mít mnoho pomůcek a ty postupně měnit. A tak kdykoli je třeba bojovat, může se chopit zbraní, a ty zas odložit, je-li třeba vládnout. Proto se dostalo člověku, když jediný vyniká rozumem, dokonalého těla ve všech směrech. To se v průběhu výkladu ukáže ještě zjevněji.

Tedy aby nám celé tělo bylo známo dokonaleji, pozorujeme nejprve jeho části. Aby však bylo jasné, co chápeme pod slovem „část“, říkáme, že to je substance, která souvisí s celkem, má užitek ze společného života a je vystavěna k činnosti a užitku celku. Těmito jakoby hranicemi chceme vymezit všechny části lidského těla, které budeme prohlížet, a přezkoumat je podle této definice jako pomocí lýdského kamene.

Aristotelés rozlišil dva druhy částí, stejnorodé a různorodé. Říká, že různorodé jsou ty, které se nazývají nejen částmi, ale také údy, např. hlava, hrud, nohy a ruce. Ačkoli jsou samy části celku, přece se skládají z dalších různých částí. Stejnorodými pak neboli jednoduchými

mi chápe ty části, které nevznikají z částí, nýbrž ze substancí, a proto jako takové jsou posuzovány nikoli pečlivým rozřezáním, ale zkoumány holým zrakem, a na více částí je lze rozložit pouze v myšlení. A protože se tak smyslu ukazují v jednoznačné formě, dostávají také stejné jméno a definici. Za souhlasu přemnohých to jsou tyto části: kost, chrupavka, vaz, blána, nerv, tepna, žíla, maso, kůže. Rozdíl mezi nimi pochází z formy částí. Jiný rozdíl vzniká z látky, poněvadž jedny pocházejí ze semene, jiné z krve, jedny jsou bělavé, druhé růžovější.

Dále se rozdíl mezi částmi bere z jejich účelu, jelikož jedny mají společné činnosti: tohoto druhu jsou všechny jednoduché části, které jsou řízeny společnými schopnostmi. Některé jiné mají činnosti zvlášť určené, jako části ústrojné, z nichž jedny provádějí svůj vlastní úkol, jiné obecný. A ze sloučení všech řečených částí bylo učiněno celé lidské tělo, které již dávno staří anatomové z vědeckých důvodů rozdělili na hlavu, hrudník, břicho a údy.

Abychom tedy z prohlížení těchto jednotlivostí měli užitek, je třeba obrátit zrak a mysl nejprve k těmto třem věcem, totiž ke struktuře částí, k jejich činnostem a užitečnosti. Neboť i sám Galén, vynikající odborník, píše, že poznání o lidském těle je třeba získat ze znalosti pitvy, činnosti a užitečnosti. A před ním Aristotelés, nejbystřejší badatel o přírodě, nejdříve podává takový popis živočichů, jaký máme prostřednictvím pitev, a až posléze uvádí v knihách *O částech živočichů* důvody toho, co příroda vytvořila. Odborná pitva, jejímž prostřednictvím poznáváme všechny vnitřní části, totiž vyšetřuje účinnou příčinu (*quia*), respektive formální příčinu (*quod*) struktury, a činnost a užitečnost stanovují poznání jejího účelu (*propter quid*). Z tohoto důvodu díky pitvě poznáváme veškerou látku ústrojí, která spočívá ve smíšení, v tom, co je jako následek provází a konečně v tom, co k němu přistupuje.

Slovem „smíšení“ (*temperies*) míníme napětí v stejnorodých částech, které vzniká z různého poměru elementů a vytváří jednu každou stejnorodou část. Slovem „následek“ rozumíme smíšení, měkkost, tvrdost, vůně, barvy a ty složky, které sledují směs primárních kvalit, tyto vlastnosti, které vytvářejí esenci složených a organických částí, nutně nazýváme akcidenty. Tyto jednotlivé věci poznáváme prostřednictvím pitvy. Vlastní, předem určený i neznámý temperament se totiž ukazuje z vlastnosti každé substance. To, že například

játra mají vlastní smíšení, lze usoudit z jejich zvláštního masa. Podobně také z následků, které temperament provázejí, dospíváme k vědění o známém temperamentu, a proto tvrdíme, že je maso svalů teplé a vlhké, protože se jeví červené a měkké. A kdo nevidí, že se pitvou zjišťuje velikost, počet, poloha a utváření?

Dříve, než nalezneme užitečnost, poznáváme činnost, která se definuje jako aktivní pohyb částí těla. Liší se tedy od postižení, neboť činnost je přirozená a přísluší neporušenému zdraví, kdežto postižení je nepřirozené a je znakem zdraví porušeného. Příčinou činnosti je pohyb formy. Ten se posuzuje podle toho, končí-li u substance, kvantity, kvality či u nějakého místa. Končí-li se u substance, směřuje buď k uchování druhu nebo k uchování jedince, v prvním případě je nazýván plozením, v druhém případě vyživováním. Obrací-li se pohyb ke kvantitě, tedy buď k ní samotné, a pak se nazývá růstem, nebo zároveň i k souladnému utváření, a pak se nazývá formováním. Je-li pohyb ukončován kvalitou, je buď látkový, nebo duchovní. Látkovým pohybem se nazývá změna v prvních a druhých kvalitách; duchovní pohyb vykonává buď poznávací, nebo přirozená schopnost. Posléze končí-li se pohyb u nějakého místa, je buď duševní, nebo přirozený. V prvním případě je dobrovolný, poněvadž závisí na rozhodování člověka, a je podle různých ústrojí rozmanitý. V druhém případě závisí na přirozenosti a buďto se odehrává na místě, nebo k místu směřuje. Ten, který na místě je, se nazývá retence, ten, který k místu směřuje, se nazývá přitahování nebo odpuzování. A na tyto lze redukovat všechny činnosti vykonávané v lidském těle.

Činnost byla definována jako pohyb aktivní, aby se odlišila od trpnosti, neboť jak o činnosti, tak i o trpnosti lze říci, že jsou týmž konáním, avšak pokaždé v jiném ohledu; dále pak i proto, aby bylo znát, že část je nejen subjektem činnosti, ale také v sobě obsahuje její účinnou příčinu. Činnost totiž jakožto akcident musí nutně být na nějakém subjektu, protože přísluší k podkladovým principům, kterými jsou látka a forma těla. Tedy tělo je tím, co koná.

Forma, výhradní příčina konání, potřebuje vhodné nástroje, jako jsou orgány, jimž forma dává své bytí. Tedy část, nakolik je cosi složeného, způsobuje konání jakožto to, co koná. Nakolik je to pak forma, obsahuje prvotní příčinu činnosti, působí a stvrzuje činnost jako to, čím koná. Jestliže tedy zanikne činnost v nějaké části, aniž

jsou ostatní porušeny, je třeba se domnívat, že se tak děje vadou nástroje, poněvadž pouze složení části se opírá o temperament, jeho následky a jeho akcidenty.

Aby prozkoumal činnost, a hlavně tu, která spočívá ve smyslovém pohybu, pitval Hérofilos za živa provinilce odsouzené k smrti a i dnes z této příčiny provádíme někdy vivisekci na zvířatech. Neboť při pitvě mrtvol dosahujeme jenom toho, čeho dosahují ti, kteří vstupují do zpustošených domů, v nichž nelze vidět nic jiného než stopy jeho dřívějšího obývání. Neboť mrtvý člověk i podle Filosa není už člověkem, ale spíše jakýmsi obrazem člověka; ani žádný lidský úd zbavený života už není tím, čím byl zaživa.

Nicméně o sídlech prvotních schopností se domýšlíme umným dohadem, a to především ze dvou věcí, totiž z částí, které jsou obsaženy ve věcech a odpovídají jejich podstatě, a dále z akcidentů. A tak protože nervy pramení v mozku, tepny v srdci a žíly v játrech, vyvozujeme z toho, že v nich jsou schopnosti, které řídí celé tělo. A dále když je mozek odkryt a stišťeny mozkové komory, stane se, že zmizí veškerá činnost, a z tohoto akcidentu usuzujeme, že je v nich obsažena duševní schopnost. K těmto dvěma pramenům poznání činností můžeme připojit třetí, když totiž po nějaké činnosti zůstane výsledek. Tímto způsobem dokazujeme, že žaludek tvoří chylus, neboť pozorujeme, že je v něm obsažen. Činnost může být poznávána také z toho, když nějaká část chybí; neboť když se odejmou varlata, už se neobjevuje semeno. Podobně právem budeme postihovat činnost ze sestrogení a polohy částí, a to po vzoru Galéna, který ve čtvrté knize spisu *O užitečnosti částí* tímto způsobem prozkoumal činnost střev.

Jakmile tedy budou tímto způsobem zjištěny činnosti, budeme konečně moci přejít ke zkoumání užitečnosti. Podle Galéna je užitečnost dvojí. Jedna následuje po činnosti a je jejím účelem; tak z činnosti zraku dosahuje živočich toho užitku, že sleduje prospěch a vyhýbá se škodám. Druhá užitečnost předchází činnost a vymezuje se jako jakási způsobilost k činnosti. Tak v oku působí vidění především sklovitý mok a ostatní části oka mu k tomu přispívají. Z toho je vidět rozdíl mezi činností a užitečností. Činnost je totiž aktivní pohyb částí, kdežto užitečnost je jakási schopnost k činnosti. Činnost spočívá pouze v konání, užitečnost jen v klidu údu. Činnost je vlastní pouze hlavní části v každém orgánu, kdežto užitečnost všem ostatním.

Abychom tedy postihli užitečnost tělesných částí, je třeba pečlivě zkoumat jak celou část, tak také její jednotlivé součásti. A co se týče částí, je třeba nejprve uvažovat o užitečnosti jich samých, to znamená, jak přispívají k činnosti a jaký je způsob jejich užitečnosti. Dále pak čím přispívají neboli čím jsou užitečné.

Části jsou užitečné jedním z těchto čtyř způsobů: buď že jsou principiálními příčinami konání, nebo že jsou příčinami zcela nezbytnými, nebo proto, aby činnost probíhala lépe, nebo konečně pro ochranu jiných částí. Poněvadž celek je složen z většího počtu částí, nemohou všechny mít stejnou měrou tíž úkol, nýbrž jedny budou principiální, jiné budou mít nižší postavení. A tak v kterémkoli orgánu bude obsažena nějaká principiální příčina konání.

Takováto část, která je především principiální a je příčinou činnosti skrze sebe sama, bude potřebovat jiné, aby dokonale zastávala svůj úkol. Z toho plyne potřeba neprincipiálních a podřízených částí. Tyto budou buď nutné k provádění činnosti, nebo budou pouze nějak přispívat. Ty, které jsou nutné, se nazývají nezbytnými příčinami, ty, které jen nějak přispívají, a to buď zachováváním, nebo podporou, se nazývají jednak podpůrnými, jednak pomocnými, ovšem nikoli pro činnosti, nýbrž pro části.

Zbývá uvážit, skrze co jsou části užitečné. Toho dosáhneme, když budeme pečlivě pozorovat to, co je v částech. Neboť jsou-li části příčinou činnosti, bude nutné, aby v sobě obsahovaly příčiny činnosti. A jestliže bude příčina činnosti v samotných částech, pak bude naprosto nutné zkoumat, co je v částech. Ale protože jsou ústrojné části složeny dvojím způsobem, totiž buď pouze z částí sourodých, jako játra, nebo z částí sourodých i nesourodých, jako ruka, je třeba se podívat, co je v částech sourodých i v orgánech, a tyto je třeba chápat ne samy o sobě, ale vzhledem k tomu, že jsou částmi jiných orgánů.

U sourodých částí však nelze zjistit nic jiného kromě toho, co tvoří jejich esence a dále jejich akcidenty. Řekli jsme před malou chvílí, že esenci částí vytváří smíšení, které vyplývá ze smísení primárních kvalit, jehož stupeň nám však není znám. Ale je třeba vzít v úvahu nejen toto nepoznané smíšení v částech, nýbrž také druhé, poznané, podle něhož ony části v prvním či druhém stupni nazýváme teplými či studenými, vlhkými nebo suchými. Jak se totiž posuzuje složení jednotlivé a dosud nepoznané, jež je nejvíce příčinou činnosti, tak se

zkoumá i poznané složení v části principiální a méně principiální, které se však nikdy nenazývá principiální příčinou činnosti.

Dále je v částech třeba pozorovat ty věci, které jsou důsledkem smíšení; tohoto druhu jsou barvy, vůně, chuti, měkkost, tvrdost. A konečně je nutné zkoumat nutné akcidenty. Ty jsou pak takovéto: velikost, počet, poloha, utváření.

Těmito třemi zmíněnými věcmi, obsaženými v částech, přispívají samy součásti k činnosti, to znamená, že jsou příčinami činnosti, avšak za té podmínky, že část, která především přispívá k činnosti – a to principiálně skrze zvláštní smíšení, jež Galén nazval vlastní substancí –, je příčinou činnosti. Vždyť přece také přispívá skrze důsledek smíšení, jako v oku sklovitý mok svou barvou. Kromě toho, ačkoli je principiální část hlavní příčinou činnosti, jako je např. maso skrze vlastní smíšení příčinou činnosti srdce, tedy je příčinou vytváření pneumatu, je třeba si uvědomit, že lze na tkáni srdce pozorovat i jiné věci, jako je tvrdost, jež patří k věcem, které jsou následkem smíšení, a dále tloušťku, která patří do soupisu akcidentů. I když těmito věcmi nepřispívá jako principiální příčina, přesto napomáhá jako příčina méně principiální k tomu, aby činnost probíhala snadněji a bezpečněji.

Principiální část se poznává podle rázu své substance, která je tak jednotlivá, že se jí podobná v celém těle nenajde, jako sklovitý mok v oku. Ostatní pak části, které jsou méně principiální, účastní se činnosti buď jedním, anebo několika z řečených způsobů tak, že jedna a táž část může přispívat nejen jako příčina zcela nezbytná, nýbrž současně i pro lepší nebo také bezpečnější činnost. Toto je obsaženo v sourodých částech, které vytvářejí orgán, a skrze toto jsou tyto části pokládány za příčinu činnosti.

Ale u části nástrojové, pokud je částí jiného orgánu, je třeba posuzovat činnost jeho samého. Neboť nástrojová část je svou činností užitečná pro činnost toho orgánu, jehož je částí; ale tak, že tato hlavní část, která je částí jiného orgánu, napomáhá činnosti onoho orgánu jako část hlavní, např. sval u ruky, jejíž činností je uchopování. Někdy je příčinou nezbytnou, jako je tomu u svalů hrtanu, jejichž pomocí se stahuje a rozšiřuje štěrbinu, jež je prvotní část pro vytváření hlasu. Někdy zase je příčinou lepší činnosti, jako je tomu u očních svalů, jež vodí na jakoukoli stranu samy vektory. Někdy konečně jsou pro